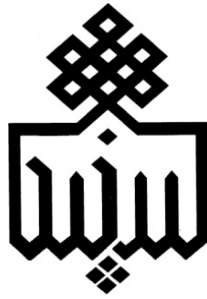

سلام الاضلاع

دانشگاه بیرجند

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه علوم کتابداری و اطلاع رسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

علوم کتابداری و اطلاع رسانی

**ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی
دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری**

استاد راهنما

دکتر محسن نوکاربیزی

استاد مشاور

دکتر رحمت‌الله فتاحی

نگارش

فاطمه ملک آبادی زاده

زمستان ۱۳۸۹

قدردانی و سپاس

ذره‌ای بودم و مهر تو مرا بالابرد

من به سسر چشمه خورشید نه خود بردم راه

سپاس یگانه دادار فرمانروا را سرزد که معلم ازلی و ابدی بوده است؛ چرا که او آموخت به مخلوقش آنچه را که نمی‌دانست. اکنون که به یاری ایزد پاک نگارش این رساله به پایان رسیده است، جا دارد از زحمات اساتید بزرگوار که در طول تحصیل خوشه‌چین علم، معرفت و محبت آن با بوده‌ام، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

از زحمات و راهنمایی‌های ارزنده جناب آقای دکتر محسن موکازیزی، که همواره رهگشا بوده‌اند، کمال تقدیر و تشکر را دارم و محبت بی‌دینشان را ارج می‌نهم.

از استاد محترم جناب آقای دکتر رحمت‌الله قاجری که با دقتی قابل تقدیر فصول مختلف پایان‌نامه را مطالعه نموده و با ارائه‌ی پیشنهادهای سازنده موجب غنای بیشتر آن شدند، تقدیر و تشکر می‌کنم.

بهمین از زحمات و راهنمایی‌های اساتید کرامت‌دوستانه دکتر حمیدرضا جالی ممبوی، دکتر علیرضا نوروزی، دکتر محمد حسن زاده، دکتر شعله ارسطوپور، دکتر زحرا جعفرزاده کرمانی، دکتر مریم نظری، آقای داریوش علی محمدی، آقای اصنانی و آقای سید مهدی حسینی که در سببش روایی سیاه و ارسای تیه شده در این پژوهش، پیشنهادهای ارزنده‌شان را چراغ راهم ساختند، سپاسگزارم.

خداوند را بسی شاکرم که از روی کرم خانواده‌ای فداکار نصیب ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بی‌سایم و از ریشه‌ی آن شاخ و برگ گیرم و در سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم. بهمین از دایمی عزیزم (آقای رجبی) به خاطر همراهی امیدبخش سپاس ویژه دارم. محبت‌های بی‌دینشان را به دیده منت می‌نهم و به ثمر رسیدن تلاش‌هایم را بدیون آنان می‌دانم.

از تمامی دوستان مهربانم به ویژه خانم سمیه عالم زاده به خاطر محبت‌های بی‌دینش در طول دوره تحصیل در دانشگاه بیرجند قدردانی می‌کنم. امید آن که همه این بزرگواران در سایه الطاف الهی موفق و مؤید باشند. - «انشاء»

تقدیم به

او که عاطفه سرشار و کرمای امید بخش وجودش در این سردترین روزگار ان، بهترین پشتیبانم بود.

مادر عزیزم

او که با مهر پاک و دستان مردانه اش، دست مراد عبور از تنگناهای زندگی تنها و بی صدا نگذاشت.

پدر عزیزم

یکانه فرشته زندگی ام، بابال بانی به وسعت دریای عشق و محبت ...

خواهر عزیزم

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به منظور ارتقای این مؤلفه‌ها در وبسایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی است. پژوهش حاضر به روش ارزیابانه انجام گرفت. جامعه پژوهش شامل ۳۵ وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که دارای صفحه مجزا کتابخانه مرکزی در وبسایت دانشگاه بودند. ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه واریسی محقق ساخته بود که در نتیجه مطالعه متون و منابع معتبر علمی در زمینه خلاقیت وبسایت‌ها تهیه گردید. سیاهه شامل ۳۰ مؤلفه خلاقیت بود که در ۴ بعد کلی اصالت (بدیع بودن و منحصر به فرد بودن)، شکل (طراحی و زیبایی‌شناختی)، کارکرد (جالب بودن، سودمندی، قابلیت استفاده، شخصی‌سازی) و منبع (انگیزاننده و مهارت‌های خلاق) طبقه‌بندی و تنظیم شده است. برای سنجش روایی سیاهه واریسی، از روش اعتبار محتوا استفاده شد. تحلیل یافته‌های این پژوهش مبین آن است که وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های زنجان و مازندران با دارا بودن ۹۰ درصد مؤلفه‌های خلاقیت به اشتراک حائز رتبه نخست شدند و وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تهران، بین‌المللی امام خمینی (ره)، فردوسی، صنعتی اصفهان، سیستان و بلوچستان، تبریز و اراک بیش از ۷۵ درصد مؤلفه‌های خلاقیت را داشتند و رتبه‌های ۳ تا ۹ را کسب نمودند. همچنین وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های ایلام، ارومیه، نوشیروانی بابل، تربیت‌معلم آذربایجان و بیرجند، در پایین‌ترین رده‌های جدول رتبه‌بندی دانشگاه‌ها قرار گرفتند. همچنین از ۳۵ وبسایت مورد بررسی در این پژوهش، تنها وبسایت کتابخانه مرکزی ۹ دانشگاه (زنجان، مازندران، تهران، بین‌المللی امام خمینی (ره)، فردوسی، صنعتی اصفهان، سیستان و بلوچستان، تبریز و اراک) از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت در وضعیت مطلوب قرار داشتند. نتایج حاصل از بررسی ۴ بعد اصلی خلاقیت (اصالت، شکل، کارکرد و منبع) در وبسایت‌های مورد بررسی نشان داد مؤلفه‌های مرتبط با بعد منبع با ۶۵/۷۱ درصد بیش‌تر از سایر مؤلفه‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با بعد کارکرد با ۴۰ درصد، کم‌تر از سایر مؤلفه‌ها در طراحی وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های مورد بررسی موجود بود. همچنین نتایج آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن نشان داد در سطح $\alpha = 0/05$ رابطه معناداری بین رتبه‌های وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت با رتبه‌های وبسایت‌های آن دانشگاه‌ها از نظر پیوندهای دریافتی وجود داشت.

کلیدواژه‌ها: خلاقیت وبسایت، وب خلاق، کتابخانه مرکزی دانشگاه، وبسایت دانشگاه‌ها، وزارت علوم تحقیقات و فناوری.

فهرست مندرجات

شماره صفحه	عنوان
آ	قدردانی و سپاس
ب	تقدیم
ج	چکیده فارسی
د	فهرست مندرجات
و	فهرست نمودارها و جدولها
۱	فصل ۱
۲	مقدمه
۳	بیان مسأله
۵	اهمیت و ضرورت انجام پژوهش
۷	هدف انجام پژوهش
۸	سوالات پژوهش
۸	تعاریف عملیاتی
۱۰	فصل ۲
۱۱	مقدمه
۱۲	بخش نخست: مبانی نظری پژوهش
۱۲	اینترنت
۱۳	وب
۱۴	طراحی وبسایت کتابخانه
۱۶	خلاقیت
۱۷	خلاقیت در وبسایتها
۱۹	بخش دوم: پیشینه پژوهش
۲۰	پیشینه پژوهش در خارج از کشور
۲۹	پیشینه پژوهش در داخل کشور
۳۳	استنتاج از پیشینه پژوهش
۳۵	فصل ۳
۳۶	مقدمه
۳۶	نوع و روش پژوهش

۳۷	جامعه پژوهش
۳۹	ابزار و روش‌های گردآوری داده‌ها
۴۴	روایی ابزار گردآوری
۴۴	استفاده از سیاهه واری در ارزیابی وبسایت‌ها
۴۵	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۴۶	محدودیت‌های پژوهش
۴۷	فصل ۴
۴۸	مقدمه
۴۸	پاسخ سؤال‌های پژوهش و تحلیل داده‌ها
۴۸	سؤالات اصلی پژوهش
۶۱	سؤالات فرعی پژوهش
۶۶	جمع‌بندی یافته‌ها
۶۸	فصل ۵
۶۹	مقدمه
۶۹	خلاصه پژوهش
۷۰	بحث و بررسی سؤالات
۷۰	سؤالات اصلی
۷۳	سؤالات فرعی
۷۸	نتیجه‌گیری
۸۰	ارائه پیشنهادها
۸۰	پیشنهاد‌های اجرایی
۸۰	پیشنهاد‌هایی برای پژوهش‌های آینده
۸۲	فهرست منابع
۸۳	الف. منابع فارسی
۸۶	ب. منابع لاتین
۸۹	پیوست‌ها
۹۰	پیوست ۱. فهرست دانشگاه‌هایی که از جامعه پژوهش حذف شدند
۹۲	چکیده انگلیسی

فهرست جدول‌ها و نمودارها

شماره صفحه	عنوان
۲۸	جدول ۱-۲. الگوی مفهومی ارزیابی خلاقیت در وبسایت‌های دولت الکترونیک ...
۳۸	جدول ۱-۳. جامعه آماری پژوهش: وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وزارت ...
۴۱	جدول ۲-۳. سیاهه واری ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های ...
۴۹	جدول ۱-۴. نتایج کلی ارزیابی وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های وابسته به ...
۵۴	جدول ۲-۴. نتایج ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۵۶	جدول ۳-۴. نتایج ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۵۸	جدول ۴-۴. رتبه‌بندی وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت ...
۵۹	جدول ۵-۴. وضعیت وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت ...
۶۱	جدول ۶-۴. فراوانی مؤلفه‌های بعد اصالت در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۶۲	جدول ۷-۴. فراوانی مؤلفه‌های بعد شکل در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۶۳	جدول ۸-۴. فراوانی مؤلفه‌های بعد کارکرد در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۶۴	جدول ۹-۴. فراوانی مؤلفه‌های بعد منبع در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه ...
۵۲	نمودار ۱-۴. مقایسه وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات ...
۵۵	نمودار ۲-۴. میزان حضور مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه زنجان
۵۷	نمودار ۳-۴. میزان حضور مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت کتابخانه مرکزی دانشگاه بیرجند
۶۰	نمودار ۴-۴. وضعیت وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت ...
۶۵	نمودار ۵-۴. درصد فراوانی ۴ بعد اصلی خلاقیت در وبسایت کتابخانه‌های مرکزی ...
۶۶	نمودار ۶-۴. درصد فراوانی ۱۰ شاخص فرعی خلاقیت در وبسایت کتابخانه ...

فصل ۱

کلیات پژوهش

مقدمه

در سال‌های گذشته فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی اغلب جنبه‌های زندگی بشر را عمیقاً تحت تأثیر قرار داده است. اینترنت یکی از بارزترین نمونه‌های این روند است که روش‌های ارتباطات افراد، روش انجام کارها و سایر بخش‌های جامعه را تغییر داده است. این تغییرات، ارتباطات میان سازمان‌ها و افراد و نهادهای ذریبط را سریع‌تر، ساده‌تر و مناسب‌تر ساخته است.

همزمان با این تحولات، کتابخانه‌ها نیز در سراسر دنیا از وب جهان‌گستر به منظور دسترس‌پذیر ساختن اطلاعات و ارائه خدمات به کاربران خود استفاده می‌کنند. روز به روز بر تعداد کتابخانه‌های دانشگاهی که وبسایت خود را از طریق اینترنت در دسترس کاربران، به ویژه دانشجویان قرار می‌دهند، افزوده می‌شود. وبسایت کتابخانه‌ها در ابتدا به عنوان محلی برای معرفی کتابخانه و مجموعه آن مورد استفاده قرار می‌گرفت. با گسترش فناوری‌های اینترنتی و دسترس‌پذیر کردن اطلاعات از طریق آن، وبسایت کتابخانه‌ها به ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی نیز از حالت معرفی صرف کتابخانه خارج شده و به عنوان دروازه اطلاعاتی برای دستیابی به اطلاعات موجود در وبسایت‌های مختلف، منابع اطلاعاتی الکترونیکی و مانند آن مورد استفاده قرار گرفته است (آگینگو^۱، ۲۰۰۰).

از آن‌جا که وبسایت یک کتابخانه نقطه ارتباطی بین کاربران، کتابداران و منابع کتابخانه محسوب می‌شود، بنابراین توجه به معیارهای کیفیت در طراحی آن ضروری است (عصاره و پایی، ۱۳۸۷). با توجه به رسالت کتابخانه‌های دانشگاهی و نیز اهمیتی که امروزه وبسایت این کتابخانه‌ها در برقراری ارتباط با کاربران پیدا کرده‌اند، طراحی این‌گونه وبسایت‌ها و منظور کردن عناصر مفید و کارآمد در آن، اهمیت زیادی دارد. اما در این راه، کتابخانه‌ها هنوز مراحل ابتدایی را می‌گذرانند و اغلب نقایص و

1. Agingu

نابسامانی‌هایی در وبسایت آن‌ها مشاهده می‌شود. لذا مسأله‌ای که باید مورد توجه قرار گیرد، در نظر گرفتن نکات و ویژگی‌هایی است که وجود آن‌ها در وبسایت‌های کتابخانه‌ای، موجب پویایی هر چه بیشتر سایت کتابخانه و ارتباط بهتر کاربران با وبسایت می‌شود.

بی‌تردید چنانچه وبسایت‌های کتابخانه‌ای از چنان ساختاری برخوردار باشند که امکان دسترسی آسان‌تر، دقیق‌تر و سریع‌تر به اطلاعات و همچنین برقراری تعامل مناسب‌تر با کاربران را فراهم آورند، میزان استفاده از حجم عظیم منابع اطلاعاتی الکترونیکی که با هزینه‌های فراوانی تهیه و سازماندهی شده است را افزایش خواهند داد (نوروزی چاکلی و دیانی، ۱۳۸۸). به این ترتیب، افزایش کیفیت وبسایت‌های کتابخانه‌ای از طریق نقشی که در خصوص میزان استفاده از منابع اطلاعاتی ایفا می‌کند، می‌تواند افزایش کارایی خدمات کتابخانه را به دنبال داشته باشد.

جذابیت وبسایت نقش مهمی در زمان ماندگاری کاربر و بالابردن انگیزه وی برای کاوش و جستجو بازی می‌کند. از طرف دیگر قابلیت استفاده وبسایت، یک شرط ضروری برای بقای آن وبسایت محسوب می‌شود. چنانچه استفاده از وبسایت مشکل باشد؛ وبسایت ناخوانا بوده و یا به سؤالات کاربران جواب ندهد، کاربران وبسایت را ترک می‌کنند. بنابر این در طراحی وبسایت، بایستی به عناصری مانند: کارکرد، محتوا، شکل، سازمان و قابلیت تعامل که نقش مهمی در جذب کاربران و ایجاد ارزش برای آنان ایفا می‌کنند، داشته باشیم (حقیقی نسب، ۱۳۸۷).

بیان مسأله

از زمان تولد وب جهان گستر، اینترنت بسیاری از جنبه‌های موجود در کتابخانه‌ها را متحول ساخته است. به گونه‌ای که کتابخانه‌ها به تکاپو افتاده و محتوای اطلاعاتی خویش را در محیط وب گسترانیده‌اند و حضور خود را در این محیط به تثبیت رسانده‌اند. هم‌زمان با این پیشرفت‌ها کتابداران نیز به مزایای برخورداری از وبسایت کتابخانه‌ای به خوبی واقف شده‌اند و در صدد آن بر آمده‌اند تا منابع و خدمات اطلاعاتی و کتابخانه‌ای خود را از این طریق ارائه نمایند (عصاره و پاپی، ۱۳۸۷). به عقیده دیویدسن و یانکی^۱ (۱۳۸۵) اطمینان از این‌که وبسایت کتابخانه مناسب بوده و اطلاعات و خدمات مورد انتظار و مورد نیاز کاربران را به صورت قابل فهم ارائه می‌دهد، موجب فراهم نمودن یک تجربه خوب برای کاربر می‌شود. این نوع تجربه انتقال‌دهنده احساسی مثبت به سوی کتابخانه است و باعث افزایش استفاده (فیزیکی یا مجازی) از کتابخانه و در نتیجه افزایش حمایت جامعه کاربری از

1. Davidsen and Yankee

کتابخانه می‌شود. بی‌تردید حضور کتابخانه‌ها در اینترنت زمانی موفق خواهد بود که حضوری هدفمند باشد و خدمات ارزنده‌ای به کاربران ارائه کند. خوشبختانه امروزه کتابداران زمان قابل ملاحظه‌ای را صرف آگاهی از کاربران خود می‌نمایند. چنین دانشی می‌تواند ابزاری قدرتمند در تولید بهتر وبسایت‌های کتابخانه‌ای به‌شمار رود.

خلاقیت در فرایند رشد و توسعه علمی، فناوریانه، صنعتی، تولیدی، اقتصادی، اجتماعی و حل مسائل و مشکلات مختلف نقش اساسی دارد. از این‌رو بررسی و تبیین مبانی و مفاهیم علمی و کاربردی خلاقیت به منظور رشد و توسعه هر چه بیش‌تر آن در سازمان‌ها و به ویژه مراکز علمی - پژوهشی، از اهمیت و ضرورت خاصی برخوردار است.

با توجه به اهمیت خدمات عرضه شده از طریق وب در کتابخانه‌ها، های کتابخانه‌ها باید به شکلی طراحی شده باشند که این خدمات را به شیوه‌ای مناسب عرضه کند. مبحث وب خلاق، موضوعی جدید در حوزه خدمات مبتنی بر وب محسوب می‌شود و توجه به آن ممکن است تأثیر مثبتی بر ارائه خدمات در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی داشته باشد. به گفته هورن و سالوندی^۱ (۲۰۰۶) علاقه افراد به خلاقیت نه تنها کاهش نیافته، بلکه به طور روزافزونی در حال افزایش است. شنایدرمن^۲ (۲۰۰۴) معتقد است خلاقیت نقش حیاتی در دگردیسی اجتماعی و رشد اقتصادی ایفا می‌کند. هورن و سالوندی (۲۰۰۸) معتقدند طراحی خلاقانه وبسایت کتابخانه ممکن است در استفاده مؤثر کاربران و نیز بهره‌گیری از خدمات موجود در آن تأثیرگذار باشد. ویژگی‌های منحصر به فرد، کاربردها و خدماتی که در وبسایت‌ها ارائه می‌شود، به صورت بالقوه، فرصت‌ها و مؤلفه‌های خلاق‌تری را به همراه دارد. این امر نه تنها نقش کلیدی در رضایت کاربران ایفا می‌کند، بلکه بر رفتار بازدید آن‌ها از وبسایت تأثیرگذار است و منجر به شکل‌گیری قصد و نیت آن‌ها در استفاده از خدمات آن سایت می‌شود.

امروزه با رشد فضای رقومی و وجود بازی‌ها و انیمیشن‌هایی که خلاقیت را در طراحی گرافیکی به اوج رسانده‌اند، انتظار می‌رود طراحان وبسایت‌ها نیز به موازات این رشد، وبسایت‌هایی متناسب با نیاز و درخواست کاربران عرضه نمایند تا افزون بر تولید آثاری خلاق از نظر هنر طراحی، با اثرگذاری بر ذهن بیننده در لحظه ورود به وبسایت، موجب شوند کاربر تمایل به حضور و گشت‌وگذار بیش‌تری در صفحات آن سایت داشته باشد و به این ترتیب سازمان مادر را به اهداف خود در ایجاد وبسایت نزدیک‌تر کند.

1. Horn and Salvendy
2. Shneiderman

اکنون مشخص نیست که وضعیت وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از لحاظ به‌کارگیری مؤلفه‌های خلاقیت (اصالت، شکل، کارکرد و منبع) چگونه است؟ آن‌ها از نظر کدام بعد در وضعیت بهتری هستند، و آیا ارتباطی بین رتبه وبسایت دانشگاه با وبسایت کتابخانه از نظر ابعاد مختلف وجود دارید. از آن‌جا که تا کنون در ایران پژوهشی در این زمینه بر روی وبسایت کتابخانه‌ها صورت نگرفته است، در این پژوهش تلاش می‌شود تا با بررسی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به این سؤال‌ها پاسخ داده شود.

اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

امروزه خدمات و کاربردهای مبتنی بر وب نقش محوری در زندگی اجتماعی ایفا می‌کنند. در دهه گذشته تعداد کسب و کارهایی که در وب جهان‌گستر ایجاد شده‌اند، به سرعت افزایش یافته است. افراد از طریق اینترنت با وبسایت آن‌ها تعامل برقرار کرده و به این ترتیب ادراکات اولیه افراد از خدمات آن سایت شکل می‌گیرد. تمامی این نهادها با جذاب ساختن وبسایت‌های خود برای گروه‌های مخاطب به دنبال جذب بیش‌تر مشتریان، شرکای تجاری یا کاربرانشان هستند. وبسایت‌ها به عنوان قطب ارتباطات، تفریح و تجارت، نقش عمده‌ای در زندگی روزانه ایفا می‌کنند (زنگ، سالوندی و ژانگ^۱، ۲۰۰۹). در این میان وبسایت‌های کتابخانه‌ای به منزله مسیر ارتباطی جدیدی بین کتابخانه‌ها و کاربران عمل می‌کنند. کتابخانه‌ها از هر نوعی که باشند، وظیفه فراهم آوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات را بر عهده دارند و هدف کتابخانه دانشگاهی نیز حمایت از تحقق رسالت‌های سه‌گانه (آموزشی، پژوهشی، خدماتی) دانشگاه‌ها است. کتابخانه مرکزی در هر دانشگاه بیش‌ترین بار اطلاعاتی علمی و پژوهشی سازمان مادر را بر دوش خود حمل می‌کند. جامعه استفاده‌کننده بالقوه از این کتابخانه دانشجویان دانشگاه (در کلیه مقاطع تحصیلی)، اعضای هیأت علمی و کارکنان دانشگاه هستند که هر یک طیف وسیعی از نیازهای اطلاعاتی خاص خود را دارند. بنابراین، با توجه به طیف گسترده استفاده‌کنندگان و نیازهای اطلاعاتی متنوع آن‌ها، منابع اطلاعاتی این کتابخانه نسبت به کتابخانه‌های دانشکده‌ای که در حد تخصصی‌تری عمل می‌کنند از تنوع و گستردگی بیش‌تری، برخوردار هستند. از طرفی، به دلیل گستردگی و تنوع منابع و گستردگی خدمات

و امکانات و نیروهای انسانی، کتابخانه مرکزی در دانشگاه معمولاً به مانند کتابخانه مادر عمل کرده و در برخی موارد با برقراری امانت بین کتابخانه‌ای با کتابخانه‌های دانشکده‌ای یا دانشگاه‌های دیگر و انجام فعالیت‌های متمرکز (مانند خدمات فنی، سفارش نشریات ادواری و مانند آن)، با سایر کتابخانه‌های دانشگاه یا حتی دانشگاه‌های مختلف دیگر ارتباط دارد. بنابراین، در چنین شرایطی می‌توان گفت که عملکرد کتابخانه مرکزی می‌تواند تا حدودی نشانه‌ای از عملکرد اطلاع‌رسانی کل دانشگاه محسوب گردد. از طرف دیگر، در دنیای امروز که فناوری‌های ارتباطی و الکترونیکی به عنوان جزء جدا نشدنی از زندگی بشر محسوب می‌شوند، کتابخانه‌ها نیز به عنوان بخشی از دنیای امروز برآند تا با استفاده از این فناوری‌ها با مخاطبان و استفاده‌کنندگان خود ارتباط بهتر و سازنده‌تری برقرار کنند. به همین منظور، امروزه وبسایت‌های کتابخانه‌ای با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، به منزله کانال ارتباطی جدیدی بین کتابخانه و کاربران (مخاطبان) آن عمل می‌کنند. اضافه بر این، در عصر حاضر اغراق نیست اگر گفته شود که طراحی و ایجاد وبسایت برای کتابخانه‌ها به عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی کتابداران و اطلاع‌رسانان محسوب می‌شود. وبسایت یک کتابخانه نخستین نقطه ارتباطی بین کاربران و کتابداران و منابع کتابخانه محسوب می‌شود.

طراحی یک وبسایت کتابخانه‌ای کارآمد و منطبق با واقعیات و استانداردها، فراگرد اطلاع‌یابی کاربران را تسهیل می‌کند. آن چه باید مورد تأکید قرار گیرد، توجه به نکات و ویژگی‌هایی است که وجود آن‌ها در وبسایت‌ها، به ویژه در وبسایت‌های کتابخانه‌ای، موجب پویایی هرچه بیشتر وبسایت کتابخانه و ارتباط هر چه بیشتر و بهتر کاربران با آن می‌شود. نظر به نو بودن موضوع - خلاقیت در وبسایت‌ها، به ویژه در ایران، پژوهش حاضر با ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، راهکارهایی را به منظور ارتقای مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی ارائه خواهد کرد و این گامی بسیار ارزنده در بهبود ارائه خدمات از طریق وبسایت کتابخانه خواهد بود.

نتایج این پژوهش می‌تواند مورد استفاده گروه‌های زیر قرار گیرد:

۱. طراحان وبسایت‌های کتابخانه‌ای: نتایج این پژوهش بازخوردهایی را برای طراحان وبسایت‌ها فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که آن‌ها تا چه اندازه به هدف خود که عرضه بهترین و جامع‌ترین خدمات از طریق وبسایت کتابخانه دانشگاه است، نزدیک شده‌اند و این امر باعث بهبود کیفیت خدمات کتابخانه‌ها خواهد شد. هم‌چنین با ارائه بررسی‌های صورت گرفته،

دانشگاه‌های وزارت علوم که دارای سایت کتابخانه مرکزی هستند و در این پژوهش مورد

بررسی قرار می‌گیرند، به وضعیت و جایگاه وبسایت خود پی برده و در صورت وجود ضعف، به منظور تحول و ارتقای آن تلاش خواهند کرد. از طرفی، چنین ارزیابی‌هایی برای برنامه‌ریزی و توسعه خدمات تحت وب کتابخانه‌های دانشگاهی که رسالت رفع نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران کشور را به عهده دارند، ضروری به نظر می‌رسد.

۲. کتابداران و مدیران مراکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها: این گروه شامل کتابدارانی است که عمدتاً در بخش‌های مدیریت وبسایت، خدمات مرجع و اطلاع‌رسانی انجام وظیفه می‌کنند، چون این دسته از افراد افزون بر تهیه و مدیریت محتوا و شکل ظاهری وبسایت کتابخانه، به کاربر پسندی و توجه به نیازهای کاربر نیز توجه دارند تا مجموعه‌ای را فراهم کنند که به بهترین شکل نیازهای مراجعان را برآورده سازد. در واقع کتابداران و مدیران این وبسایت‌ها می‌توانند آن دسته از مؤلفه‌های خلاقیت را که در طراحی این وبسایت‌ها ضعیف بوده، بهبود بخشند و یا از عواملی که در خلاقیت وبسایت خود به کار نبرده‌اند، بهره گرفته و بدین ترتیب رضایت کاربران خود را در استفاده از خدمات وبسایت کتابخانه خود افزایش دهند.
۳. پژوهشگران: این گروه شامل دانشجویان، اساتید، پژوهشگران و کلیه افرادی است که در حیطه پژوهش گام بر می‌دارند. استفاده‌کنندگان این پژوهش با آگاهی از مؤلفه‌های خلاقیت می‌توانند از نتایج آن برای انجام پژوهش‌های مشابه در وبسایت‌های مختلف بهره گیرند.

هدف انجام پژوهش

با توجه به این که خلاقیت وبسایت تأثیر چشمگیری بر رفتار کاربران در استفاده از خدمات وبسایت کتابخانه دارد، هدف اصلی این پژوهش، ارزیابی مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به منظور ارتقای این مؤلفه‌ها در وبسایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی است. در همین راستا و برای رسیدن به این هدف اصلی، اهداف جزئی زیر مورد توجه هستند:

- تعیین وضعیت و رتبه هر یک از وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت؛
- تعیین وبسایت یا وبسایت‌هایی که از بین وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، بر اساس مؤلفه‌های خلاقیت در وضعیت مطلوب قرار دارند؛
- تعیین رابطه بین رتبه‌های وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر مؤلفه‌های خلاقیت با رتبه‌های وبسایت‌های آن دانشگاه‌ها از نظر پیوندهای دریافتی.

سؤالات پژوهش

سؤالات اصلی

۱. وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت در چه وضعیت و رتبه‌ای قرار دارند؟
۲. از بین وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، کدام وبسایت‌ها از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت، در وضعیت مطلوب قرار دارند؟
۳. آیا رابطه‌ای بین رتبه‌های وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت با رتبه‌های وبسایت‌های آن دانشگاه‌ها بر اساس پیوندهای دریافتی وجود دارد؟

سؤالات فرعی

۱. وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از لحاظ اصالت در چه وضعیتی قرار دارند؟
۲. وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از لحاظ شکل در چه وضعیتی قرار دارند؟
۳. وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از لحاظ کارکرد در چه وضعیتی قرار دارند؟
۴. وبسایت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از لحاظ منبع در چه وضعیتی قرار دارند؟

تعاریف عملیاتی

کتابخانه مرکزی

در این پژوهش منظور از کتابخانه مرکزی، کتابخانه‌ای است که به دلیل گستردگی و تنوع منابع و گستردگی خدمات، امکانات و نیروهای انسانی، در دانشگاه معمولاً به مانند کتابخانه مادر عمل کرده و در برخی موارد با برقراری امانت بین کتابخانه‌ای با کتابخانه‌های دانشکده‌ای یا دانشگاه‌های دیگر و انجام فعالیت‌های متمرکز (مانند خدمات فنی، سفارش نشریات ادواری و مانند آن)، با سایر کتابخانه‌های دانشگاه یا حتی دانشگاه‌های مختلف دیگر ارتباط دارد.

وبسایت

منظور از وبسایت در این پایان نامه، صفحات اینترنتی یا پایگاه وب کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که دسترسی به انواع اطلاعات و خدمات کتابخانه را برای کاربران از طریق شبکه جهانی وب و با نشانی مشخص فراهم می‌کند.

خلاقیت وبسایت

خلاقیت در وبسایت به معنی قضاوت کاربران از یک وبسایت برای ارائه تازگی و تناسب است که باعث آشکار نمودن پاسخ احساسی مثبت و مطابق با سلیقه‌های کاربران شده و موجب جلب توجه کاربران برای باقی ماندن، مشاهده، بازدید مجدد و ارج نهادن به آن وبسایت می‌گردد (زنگ^۱، ۲۰۱۰).

مؤلفه‌های خلاقیت

شاخص‌هایی (همانند بدیع بودن، منحصر به فرد بودن، طراحی، زیبایی‌شناسی، جالب بودن، سودمندی، قابلیت استفاده، قابلیت شخصی‌سازی، انگیزاننده و مهارت‌های خلاق) که به منظور سنجش میزان خلاقیت وبسایت‌ها به کار می‌رود. این گونه شاخص‌ها بر اساس مطالعه نتایج تحقیقات قبلی در زمینه خلاقیت وبسایت‌ها و نیز نظرات صاحب‌نظران این حوزه و خود پژوهشگر در چهار بعد کلی (اصالت، شکل، کارکرد و منبع) دسته‌بندی شده‌اند و در مجموع ۳۰ مؤلفه هستند که در فصل سوم در جدول ۳-۳ ارائه شده است.

وضعیت مطلوب:

وضعیت مطلوب بهترین حالتی است که هر یک از وبسایت‌های کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر دارا بودن مؤلفه‌های خلاقیت ممکن است داشته باشند.

فصل ۲

مبانی نظری

و

پیشینه پژوهش

مقدمه

ظهور اینترنت و شبکه جهانی وب عرصه‌های مختلف زندگی بشر را متحول کرده است. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی نیز از این تغییر و تحول بی‌نصیب نبوده و نیستند. ورود اینترنت و شبکه‌های برخطی با تکیه بر رایانه و ابزارهای نوین فناوری، انقلابی عظیم در روند کار کتابخانه‌ها و روابط آن‌ها با کاربران خویش به وجود آورده است. افزایش روزافزون حجم اطلاعات از یک‌سو و تغییر در سیاست‌های فراهم‌آوری، مجموعه‌سازی، سازماندهی و اشاعه اطلاعات از سوی دیگر سبب شده است که کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیش از پیش به سمت استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های برخطی حرکت کنند (صابری، ۱۳۸۴).

امروزه اکثر کتابخانه‌ها - به ویژه کتابخانه‌های دانشگاهی - تلاش می‌کنند تا خدمات خود را از طریق شبکه اینترنت و وب در دسترس کاربرانشان قرار دهند. بنابر پژوهش زنگ و سالوندی (۲۰۰۹) علاقه افراد به خلاقیت نه تنها کاهش نیافته، بلکه به طور روزافزونی در حال افزایش است. اشخاص در نخستین بار ورود به یک سایت، ممکن است تحت تأثیر عوامل بسیاری - به عنوان مثال جنبه‌های زیبایی‌شناختی - تصمیم بگیرند که افزون بر صرف زمان بیش‌تری برای مرور آن وب‌سایت، دوباره به آن مراجعه کنند و یا دیگر به آن مراجعه نکنند. بنابر این میزان تأثیرگذاری وب‌سایت بر کاربران در نخستین مراجعه، می‌تواند رفتار آن‌ها را در مراجعه مجدد به همان وب‌سایت شکل دهد.

بدون شک در طراحی وب‌سایت کتابخانه‌ها به ویژه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها - که موضوع پژوهش حاضر است - حساسیت‌ها و نکاتی وجود دارد که رعایت آن‌ها موجب خلاق‌تر و پویاتر شدن سایت کتابخانه و ارتباط هر چه بهتر کاربر با وب‌سایت می‌شود. هدف از تهیه این فصل آشنایی با مباحث نظری و پیشینه عملی موجود در حوزه پژوهش در گستره جهانی است. لذا در این فصل به دو مبحث مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته خواهد شد. در بخش نخست، مبانی نظری و اصول

کلی پیرامون اینترنت، وب، طراحی وبسایت کتابخانه‌ها، مفهوم خلاقیت، خلاقیت در وبسایت‌ها و مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌ها بیان می‌شود. در بخش دوم نیز برخی از پژوهش‌های خارجی و داخلی که در این زمینه انجام شده، به اختصار بیان می‌شوند.

بخش نخست: مبانی نظری پژوهش

هدف از طرح این بخش آشنایی، معرفی و توضیح مسائل نظری، پیرامون خلاقیت در وبسایت‌های کتابخانه‌ای است. به همین منظور ابتدا مباحث کلی پیرامون اینترنت، طراحی وبسایت‌های کتابخانه‌ای بیان می‌شود. سپس به اصول کلی مانند مفهوم خلاقیت، خلاقیت در وبسایت‌ها و مؤلفه‌های خلاقیت در وبسایت‌ها پرداخته می‌شود.

اینترنت

پیدایش و گسترش اینترنت در طول بیش از چهار دهه، تحولات شگرفی را در جوامع بشری پدید آورده و کلیه زیرساخت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را تحت تأثیر خود قرار داده است. به راستی می‌توان چنین ادعا کرد که شبکه‌های اطلاع‌رسانی و در رأس آن‌ها اینترنت، سبب بروز انقلابی عظیم در بنیان‌های اطلاعاتی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بشر امروز شده‌اند. شبکه اینترنت در حقیقت مجموعه‌ای از هزاران شبکه رایانه‌ای کوچک و بزرگ در جهان است که با استفاده از پروتکل‌های ارتباطی که مهم‌ترین آن‌ها پی. پی. آی. پی.^۱ است، موجب تسهیل در فراگرد تبادل اطلاعات در سرتاسر دنیا شده است. این شبکه که به عنوان اصلی‌ترین زیرساخت انتقال اطلاعات در جهان محسوب می‌شود، جامعه جهانی را با فضای اطلاعاتی جدیدی مواجه ساخته است. شبکه اینترنت در اواخر دهه ۱۹۶۰ به عنوان یک تجربه تحقیقاتی نسبتاً محدود در آژانس پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته وزارت دفاع آمریکا، به صورت یک شبکه داخلی با نام «شبکه آرپانت» ایجاد گردید. هدف اولیه از ایجاد این شبکه، اشتراک و انتقال اطلاعات در بخش‌های مختلف وزارت دفاع آمریکا به منظور پیشبرد پروژه‌های نظامی بسیار سری و حفاظت اطلاعات بود. از آن جا که این شبکه وسیله‌ای مناسب برای ارتباطات علمی دانشمندان و پژوهشگران با یکدیگر بود، به زودی اندیشه گسترش آن فراتر از حوزه نظامی مورد توجه قرار گرفت.